

Česká rodinná politika - podpora rodin s nezaopatřenými dětmi a autonomie rodiny

Věra Kuchařová, Olga Nešporová

Abstrakt

Článek se zaměřuje na rodinnou politiku v České republice, přičemž jednak vymezuje její základní principy, jednak sleduje její aktuální směřování. Široké téma je zúženo a dále rozebíráno na příkladu jedné z ústředních oblastí rodinné politiky, kterou je podpora rodin s nezaopatřenými dětmi. Rodinnou politiku autorky vnímají jako průřezovou disciplínu a svébytnou oblast přesahující sociální politiku. V první části textu jsou rozebrány základní principy rodinné politiky - princip autonomie (rodiny), princip subsidiarity a princip participace. Následuje teoretické pojednání o ideálu fungující rodiny, které je věnováno vymezení rodiny a jejím základním funkcím. Druhá část textu sleduje konkrétní opatření pro podporu rodin s nezaopatřenými dětmi v České republice v posledním desetiletí (2006–2016). A to na příkladu dvou vybraných oblastí - finanční podpory a služeb denní péče o děti a vzdělávání. Závěrečná diskuse podtrhuje význam principu participace aktérů a představuje preference příjemců opatření i širší veřejnosti.

Klíčová slova: rodinná politika, Česká republika, rodiny s dětmi, autonomie, subsidiarita, participace

Abstract:

The article focuses on family policy in the Czech Republic. Firstly, it defines the basic principles of family policy and, secondly, provides a discussion on the current situation and trends against the background of policy development over the last two decades or so. This broad theme has been narrowed down to the study of support for families with dependent children as an example of one of the key areas of contemporary family policy. The authors consider family policy to be a cross-sectional discipline and a specific area which exceeds the boundaries of social policy. The study begins by outlining the three main principles - the autonomy of the family, subsidiarity and participation considered by the authors to make up the cornerstones of Czech family policy, which is followed by a theoretical treatise on the definition of the family, family functions and the ideal of the functioning family. The second part of the article provides examples of specific family policy measures aimed at families with dependent children in the Czech Republic introduced over the last decade (2006–2016). Two specific areas are described - financial support and childcare services and education. The final discussion introduces the requirements and preferences of both those directly impacted by family policy and the wider public. The conclusion underlines the importance of the full participation of all the stakeholders involved.

Keywords: family policy, Czech Republic, families with children, autonomy, subsidiarity, participation

Úvod - rodinná politika po roce 1989

Po roce 1989 došlo v české rodinné politice k jejímu vědomému odklonu od předchozího směřování (Palonciová et al., 2013: 60–65). Rodinná politika však nadále nebyla explicitně formulována ani realizována a prorodinná opatření byla činně izolovaně, nejčastěji jako součást politiky sociální. Tento postup byl veden snahou distancovat se od předchozí paternalistické praxe, kdy stát cíleně uplatňoval pronatalitní politiku a ve výsledku souhrnem pronatalitních a sociálních opatření intervenoval do vnitřních záležitostí rodiny (Alan, 1989; Konopásek, 1991; Národní zpráva o rodině, 2004: 8; Tomeš, 2015: 41–42). V 90. letech 20. století se ústředním bodem podpory rodin s nezaopatřenými dětmi ze strany státu staly finanční transfery, které směřovaly především na nízkopříjmové rodiny. Jejich cílem bylo především eliminovat chudobu domácností s dětmi, která po roce 1989 výrazně

vzrůstala. Právě prostřednictvím sociálních dávek se jí v těchto letech dařilo poměrně úspěšně snižovat (Víšek, 1993; ČSÚ, 2004b).

Potřeba tvorby efektivní rodinné politiky nabývala na významu jen velmi zvolna. Do popředí zájmu vystoupila především v souvislosti se zjištěním, že česká populace se nedostatečně reprodukuje. Došlo k razantní proměně natalitního chování, rodičovství ztratilo pro mladé lidi předchozí imperativní charakter, stalo se jednou z možných voleb a zejména bylo odkládáno do vyššího věku (Rabušic, 2001; Rychtaříková, 1997; ČSÚ 2016a¹). Výrazně klesla porodnost, takže v roce 1999 dosáhla úhrnná plodnost² kriticky nízké hodnoty 1,13 (ČSÚ, 2004a: 224–225).

Začátek druhého tisíciletí tak vlastně poprvé poskytl prostor pro tematizaci komplexnější rodinné politiky, podporované tehdy vedoucí vládní stranou ČSSD společně s KDU-ČSL. Úkolu vytvoření jednotné státní koncepce rodinné politiky se ujalo MPSV ČR, protože byl (1. března 2003) vytvořen nový odbor rodinné politiki

ky a sociální práce. Ten ve spolupráci s odborníky z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, Vysoké školy ekonomické a dalších institucí vydal v roce 2004 tzv. *Národní zprávu o rodině*, která mapovala situaci rodin v ČR a jejich aktuální státní podporu. Na jejím základě pak byla vytvořena první *Národní koncepce rodinné politiky* (2005), kterou vláda schválila v říjnu 2005. Jejím hlavním cílem bylo „posílit pozici rodiny v české společnosti, vytvořit všestranně příznivější společenské klima i podmínky pro rodinu a umožnit lidem sloučení profesních a rodičovských rolí“ (MPSV, 2006).

Koncepce se snažila především vypořádat s nízkou porodností, a proto byla podpora rodin s dětmi její ústřední prioritou. Byl navržen komplex různých opatření, jejichž úkolem bylo posílit prorodinnou atmosféru ve společnosti a vytvořit ekonomické podmínky příznivější pro rodiny s dětmi tak, aby mohly dobře plnit svoji reprodukční funkci, pečovat o děti a řádně je vychovávat. Důraz byl kladen především na zachování autonomie rodin v co

nejvyšší míře (*Národní koncepce rodinné politiky*, MPSV, 2005: 4). Původní představa byla, že na naplňování jednotlivých navrhovaných opatření se budou podílet různé resorty, vedle MPSV nejčastěji MŠMT, MZ, MF, a dále MV, MD, MMR, MK a MS. Tento záměr však do značné míry selhal a další resorty se (s výjimkou váhového přístupu tří prvně zmíněných) nepodařilo ke spolupráci přesvědčit. Koncepce měla být „živým“ dokumentem, ve kterém budou jednotlivá opatření každoročně aktualizována tak, aby bylo možné reagovat na nově vznikající potřeby a postupně budovat koherentní systém prorodinné podpory, což se úplně nestalo.

Následující vlády vedené vesměs pravicovými stranami v čele s ODS (od roku 2006) se nicméně o tvorbu rodinné politiky rovněž v různé míře zajímaly. V roce 2008 tak vznikla úžeji vymezená *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*, která de facto obsahově navazovala na předchozí dokument. Následně vznikala spíše jednotlivá opatření či jejich soubory (např. *Soubor prorodinných opatření. Prorodinný balíček*, MPSV, 2008c, který ovšem vinou pádu vlády nebyl v parlamentu schválen). Cílem většiny těchto opatření bylo především usnadnit rodičům sladit péči o děti s placenou prací. Opětovný hlubší zájem o tvorbu ucelené koncepce rodinné politiky nastal až po roce 2014, v současnosti MPSV připravuje novou státní koncepci rodinné politiky (*Veřejná správa 2016*). Rodinná politika nabyla na významu a stala se tématem hojně diskutovaným i ve veřejných médiích.

Rodinná politika zahrnuje jako komplexní a průřezová disciplína širokou oblast působení, proto byl záběr tohoto článku zúžen na jednu z klíčových oblastí, a to na podporu rodin se závislými dětmi. V úvodu článku jsou popsány základní principy a cíle rodinné politiky s akcentem na skloubení principu autonomie rodin s principem podpory rodin (*Zpráva o rodině*, 2004: 15). Dále je diskutován ideál fungující rodiny ve vztahu k tradičním rodinným funkcím. Následuje stručný kritický přehled dvou nejzásadnějších oblastí podpory rodin s dětmi, a sice finanční podpory a denní péče o děti jako základní oblasti nefinančních podpor rodin s dětmi (v letech 2006–2016). Závěrečná diskuse se snaží zohlednit i pohled „zdola“ a přináší poznatky o preferencích širší veřejnosti a samotných rodičů závislých dětí. V závěru jsou připomenuty základní principy, které považujeme za nezbytné pro další směřování podpory rodin se závislými dětmi - princip subsidiarity, autonomie a zejména participace.

Základní principy a cíle rodinné politiky

Rodinná politika nabývá v kontextu společenského vývoje oprávněně na vý-

znamu. Vede k tomu demografický vývoj charakterizovaný stárnutím populace, obavy o krizi rodiny (viz Sullerotová, 1998; Možný, 1990, 2006) a růst sociálních rizik (Sirovátka, Winkler, 2010; Mätzke, Ostner, 2010; Klimplová, 2010), včetně ohrožení sociálním vyloučením (Sirovátka, 2006a). Aktuálně převládá chápání rodinné politiky jako průřezové disciplíny spjaté především se sociální politikou, ale také s politikou zaměstnanosti a rovných příležitostí a dalšími. Po letech pochybností v některých odborných a politických kruzích je dnes potřeba rodinné politiky jako svěbytné součásti veřejných politik obecně uznávána, jakkoliv se konkrétní představy o její roli a zacílení různí.

Koncipování rodinné politiky na jakýchkoliv ideových základech se nevyhne nutnosti odpovědět několik stěžejních otázek a stanovení si základních principů. Nelze se například vyhnout jasné deklaraci, jaké **cíle** si klade - propopulační, sociální, genderové, jiné. Je třeba si ujasnit, zda má rodinná politika být normativní, tedy upřednostňovat určité typy rodin, nebo se zaměřovat na jakékoliv formy rodinného soužití.

V případě normativní rodinné politiky se otevírá otázka odůvodněnosti podpory vybraných typů rodin tak, aby nebyly opomenuty žádné z těch typů, které uspokojivě plní základní funkce rodiny, včetně těch, které se nově utvářejí a jejichž zastoupení vzrůstá. V široce pojaté rodinné politice je naopak nezbytné vyrovnat se s nebezpečím, že jako vedlejší efekt dojde k relativnímu zvýhodnění (a de facto podpoře jejich vzniku) těch forem, které z hlediska plnění funkcí rodiny a přínosu pro její členy (např. děti, ženy) nejsou těmi nejvhodnějšími, a to v důsledcích na úkor rodin plně funkčních.

Je nezbytné zodpovědět otázku, zda rodinnou politiku chápeme jako svěbytnou **součást sociální politiky** nebo ji zaměřujeme obecněji, tedy jako politiku nadřazenou politice sociální. Je-li rodinná politika ve svých reálných opatřeních v podstatě součástí sociální politiky, zužuje se její působení na podporu ekonomické funkce rodiny a na sociálně oslabené rodiny nebo jednotlivce. Má-li však být **rodinná politika svěbytnou** oblastí přesahující sociální politiku, pak se musí zaměřit na rodinu jako celek a podporovat komplexně její funkčnost a pokud možno stabilitu a soudržnost (viz např. *Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje*, 2014; Alan 1989). Odlišné je u těchto dvou pojetí i vnímání nákladů. V prvním případě jsou náklady na rodinnou politiku chápány jako výdaje na řešení nedostatku a problémů dnešních rodin, ve druhém se jedná o výdaje, které jsou investicí (v širokém slova smyslu) do budoucích generací. Zúžení především na ekonomické aspekty svádí k nadřazování požadavků trhu práce nad požadavky rodiny.

V neposlední řadě se při koncipování rodinné politiky nevyhne rozhodnutí, do jaké míry má respektovat autonomii a suverenitu rodin či jaká míra ingerence státu do rodin je žádoucí, funkční, přípustná apod. (Tomeš, 2008).

Princip autonomie

Moderní rodina může být jen natolik „autenticky“ autonomní, nakolik je jí ponecháno plnění rodinných funkcí, z nichž mnohé převzaly jiné společenské instituce (např. vzdělávací, ochranné, ekonomicko-produktivní). **Autonomie rodiny** není její úplná nezávislost, ale představuje volbu způsobu naplňování funkcí rodiny, volbu poměru mezi rodičovskou a profesní rolí (*Rodinná politika pro Českou republiku*, 2005). Poslední volba zahrnuje též rozhodování o využívání časového fondu jedince a rodiny, tedy o rozdělení času věnovaného výdělečné činnosti a rodině, a také času věnovaného ve prospěch vlastního rozvoje jedince (viz např. Mlčoch, 2014; Ujezdská, 2016; *Stav české rodiny*, 2016).

K principu autonomie se explicitně hlásila *Národní koncepce podpory rodin* z roku 2008, která uvádí jako svůj cíl: „Posilovat ekonomickou a sociální autonomii a tím mezigenerační solidaritu a soudržnost rodin tak, aby byla schopna plnit svoje přirozené funkce ve všech obdobích svého vývojového cyklu a vůči všem svým členům“ (*Národní koncepce podpory rodin*, MPSV, 2008a).

Autonomie je pevně spjata s odpovědností. Požadavky na autonomii rodiny vycházejí z přesvědčení o tom, že rodina má hlavní zájem a zodpovědnost za výchovu potomků, péči o seniory i materiální zabezpečení rodiny. Podle *Národní zprávy o rodině* (2004): „Přínos rodiny vůči společnosti spočívá právě v autonomním výkonu přirozených funkcí rodiny v normálním rodinném prostředí. Jakákoli forma podpory by proto neměla vytvářet pouto závislosti rodiny na státu, ale naopak posilovat soběstačnost a nezávislost rodiny“. Je nicméně zřejmé, že k tomu nemají všechny rodiny stejné předpoklady a že intervence státu je někdy nejen nevyhnutelná, ale též plní funkci ochrannou. Přitom hranice mezi ochranou a ingerencí není vždy jednoznačná. Je zde široký prostor pro rozdílnost přístupů a otevřenou diskusi. M. Freiová (2001) jako zastánkyně „tradiční manželské rodiny“ zmiňuje vzájemnou odpovědnost členů rodiny, která je založena na komplementaritě rolí a mezigeneračních vztazích, a že „tato odpovědnost má opět komplementární povahu a předpokládá přijetí základních rodinných rolí“.

Na proměny těchto rolí, a též na rostoucí individualismus reagují zejména defamilialisticky založené modely rodinné po-

litiky, které počítají s menší závislostí jedince na rodině (např. Tuček, 1998; Chaloupková, Šalamounová, 2006). Tato situace implikuje potřebu vyšší míry společenské intervence do rodiny a větší samostatnost v uspokojování individuálních potřeb samotnými členy rodiny, což se v porovnání s „tradiční rodinou“ týká zejména žen. Žádoucí je hledání optimální míry společenské intervence a nezávislosti ženy, aby nevznikaly tenze mezi zájmy žen/mužů jako jednotlivců a dětí a aby autonomie jednotlivce nebyla dosahována na úkor zabezpečení rodinných funkcí, zejména funkce socializační a ochranné (včetně emocionálně stabilizační podpory). Nezávislost na rodinných reciprocitách mohou ženy získat jen ve světě práce, píše T. Sirovátka, což vyvolává konflikt mezi nároky světa práce a rodiny a implikuje závislost na sociálním státu (Sirovátka 2006b, z hlediska rodinných politik viz např. Neyer, 2006). Sirovátka současně zdůrazňuje, že přes zásadní odlišnost mezi familialismem a de-familialismem není žádoucí volba „buď-anebo“, ale že jde o vhodnou míru uplatnění jednoho či druhého principu.

Požadavek autonomie rodiny neznamená zakonzervování tradiční genderové dělby rolí, to ani není v měnících se podmínkách možné, ale naopak jde o přizpůsobení rodiny novým podmínkám při zohlednění toho, co je pro funkčnost rodiny nejlepší. Komplementarita rolí neznamená, že nemohou „tradiční mužské a ženské role“ být přehodnoceny a případně (některé, někdy) zaměněny. Z pohledu rodinné politiky jde o to, že familializace a de-familializace se nemusí úplně vylučovat. Sirovátka k tomuto cituje názory S. Leitnerové, jež používá termínu volitelný familialismus, který (v protikladu k explicitnímu familialismu) na jedné straně podporuje autonomii rodiny, ale nevyklučuje využití veřejných nebo komerčních služeb pro pomoc v pečovatelských funkcích, a také finanční transfery spojené s péčí o děti či jiné členy rodiny (Sirovátka, 2006b, s. 95). Podle Leitnerové (2003) volitelný familialismus umožňuje volbu mezi v rodinnou a nerodinnou péčí, zatímco explicitní familialismus posiluje rodinnou péči a tím tradiční genderovou dělbu rolí.

Princip subsidiarity a participace

Zachování žádoucí míry autonomie nemůže jít proti trendům změn na trhu práce, emancipaci žen atd., stejně jako není žádoucí, aby rostoucí rizika na trhu práce a v rodinném životě spolu s hodnotovými změnami ústily do nestability rodin a snižování jejich schopnosti zabezpečit jak mladé, tak seniorské generace.

Řešení nabízí uplatnění **principu subsidiarity** v rodinné politice. Subsidiarita znamená respektování pravomocí organi-

začně nižších úrovní. Rodina by tedy měla řešit své problémy svými silami do doby, kdy síly přestávají stačit. Pak nastoupí vyšší organizační jednotky či instituce. Nejlépe nejprve na místní či regionální úrovni, až po té stát (viz *Národní koncepce rodinné politiky*, MPSV, 2005, s. 56). Role státu je přitom i preventivní, zejména z hlediska lidských práv (Tomeš, 2001: 14, Tomeš, 2015: 59). Rodinná politika ovšem zahrnuje opatření, která se neefektivněji zajišťují z centrální úrovně, a jiná, pro něž je optimální působnost na úrovni komunity, příp. regionu.

Princip subsidiarity jako etické východisko vztahu veřejné moci a sféry rodiny (*Rodinná politika pro Českou republiku*, 2005) byl vlivný v 90. let 20. století, kdy byly některé pravomoci cíleně převáděny na obce a kraje (např. vzdělávací systém - jesle, MŠ a ZŠ, sociálně právní ochrana). Snahou bylo, aby základní oblasti života (např. základní vzdělávání) byly preferenčně řešeny na místní úrovni. Obce na to často nebyly dostatečně připraveny a tento princip byl postupně upouštěn a posilovala se centralizace a tendence k paternalismu. Rozdělení kompetencí mezi stát a obce má totiž svá úskalí (viz Průša et al., 2014: 146–147), kterým je třeba čelit. Například pomocí kontrolních mechanismů a provázanosti systému ve vztahu mezi obcemi a státními institucemi, ideálně zapojením krajů (Poláková et al., 2003; Ujezdská, 2012b, Kuchařová et al., 2014; *Rodinná politika na úrovni krajů a obcí*, MPSV, 2008b).

V této souvislosti se ukazuje důležitost principu participace, podle něhož jedinec/rodina nejsou pouze pasivními konzumenty státních opatření, ale sami participují na jejich tvorbě a spolupodílí se na jejich realizaci. Je to jeden ze základních principů anglosaského modelu sociálního státu, který zdůrazňuje „účasť těch, jichž se systém týká“. Je s různým akcentem přítomen i v dalších modelech sociálních politik (Tomeš 2001: 68).

Neodmyslitelnou součástí jakékoliv veřejné politiky je také **princip solidarity**. Ochota ke vzájemné pomoci v rámci určité skupiny, v tomto případě státu, je nezbytným předpokladem k jeho fungování (podrobný rozbor viz Tomeš, 2015: 73–95). V případě rodinné politiky nabývá na významu zejména solidarita bezdětných skupin obyvatel s rodinami se závislými dětmi, mezigenerační solidarita a solidarita bohatších s chudšími.

Ideál fungující rodiny

Ústředním bodem rodinné politiky, nejen v „tradičním pojetí“, by měla být **fungující rodina** a její podpora. Zdánlivě jednoduchý cíl však může mít mnoho podob. Předně je nezbytné vymezit termín fungující rodina. Dále je na místě rozhod-

nout, zda bude preferována podpora všech rodin k tomu, aby mohly náležitě fungovat, nebo budou naopak podporovány ty rodiny a rodinné formace, které funkční nejsou.

Definice rodiny

Ideálně je prvopočátečním krokem vymezení samotného termínu rodina. Tento krok bývá sám o sobě problematický, a byla mu již v odborné literatuře proto věnována značná pozornost (viz např. Ciabattari, 2017; Česnuityte, Widner, Detlev, 2017; Thornton, Fricke, 1989). V zásadě jde o to, vytvořit definici tak, aby zahrнула naprostou většinu vyskytujících se typů rodin, ale zároveň nebyla příliš široká a neurčitá, protože to by umožňovalo zahrnutí i dalších forem soužití. Koncepce rodinné politiky z roku 2005 explicitně rodinu nedefinovala, ale vycházela v podstatě z definice rodiny založené na pokrevních, příbuzenských, manželských a adoptivních vztazích, zakládajících společné bydlení a způsob života (podle *Národní zprávy o rodině* z roku 2004³).

Vzhledem k narůstající toleranci různých forem soužití i jejich reálného výskytu se v praxi aktuálně přistupuje spíše k širším a obecnějším vymezením termínu rodina. Užívá se aktérské hledisko a vychází se z toho, koho sami aktéři do rodiny řadí (např. Ciabattari, 2017; Česnuityte, Widner, Detlev, 2017; Hawley, DeHaan, 1996). V nově navrhované koncepci rodinné politiky je rodina rovněž definována široce: „Dnešní rodina je rozmanitá kategorie. Určujícím kritériem rodiny je trvalý vztah a hodnoty lásky, úcty a vzájemné péče.“ (*Koncepce rodinné politiky*. Návrh projednáváný na vedení MPSV v listopadu 2016). Dále je zdůrazněna proměnlivost rodiny jako sociální skupiny, jež by se měla projevit v pojetí rodiny jako sociální instituce. Je to způsob vyrovnání se se soudobými trendy proměny rodiny a současně odklon od pojetí stavějícího na reprodukčních a socializačních funkcích rodiny v „tradičním“ pojetí, jak je formuloval např. O. Matoušek, který zdůrazňoval souvztažnost biologického a kulturního významu reprodukční funkce a důležitost komplementarity role muže a ženy v rodině (Matoušek, 1999; též Freiová, 2001).

Naší výhodou v této stati je zúžení hlediska zájmu na rodiny se závislými dětmi. Pro tento účel se jeví jako vhodná definice vymezená B. S. Turnerem (2004), která se také řadí mezi minimalistické. Ten definuje rodinu jako „sociální jednotku, která se primárně věnuje reprodukci a předávání sociálních hodnot prostřednictvím socializace, což zpravidla zahrnuje společné soužití v domácnosti“ (Turner, 2004: 289, překlad autorky). Toto vymezení tedy zahrnuje i nesezdané páry s dětmi, případně jiné rodinné formace, tedy soužití dospělého či více dospělých s dětmi. Naopak ovšem

záměrně vyřazuje bezdětné páry bez ohledu na to, jestli uzavřeli manželský svazek. Centrálním rozlišujícím bodem této definice je tedy dítě a snaha o jeho socializaci v rámci rodiny.

Pro potřeby rodinné politiky může být užíváno více definic či vymezení rodiny, které budou voleny účelově a vybírány tak, aby nejlépe plnily svoji funkci podle toho, kam je upírán zájem. Jako účelné by mělo být vymezení širšího a užšího pojetí rodiny. Vhodné by též bylo jasné stanovit prioritní typy rodin, kterým se chce rodinná politika věnovat. Zaměření se na nukleární rodinu - tedy společně žijící rodiče a děti - je dnes již v mnohých ohledech překonáno ve prospěch širší rodiny, případně společné domácnosti. Mezigenerační solidarita v rámci rodiny je nesmírně cenná sociální charakteristika, která by měla být rodinnou a sociální politikou podporovaná. Právě v péči o závislé děti a rovněž v pomoci seniorům sehrává mezigenerační pomoc významnou úlohu a šetří kapacity sociálních služeb, které by jinak musely být zajišťovány státem či jinými aktéry. Socioložka D. Sýkorová tak v roce 2009 nabádala ke změně perspektivy v pohledu na rodinu a o přesunutí zájmu od nukleární rodiny na širší rodinu (Sýkorová, 2009). Dnes už je tento přístup téměř obecně přijat a je zdůrazňován i v nově připravované koncepci rodinné politiky.

Funkce rodiny

Pro definování rodiny je nezbytné vymežit základní funkce rodiny. A to i s vědomím, že „právě ohled na oblasti, v nichž rodina poskytuje společnosti těžko a nákladně nahraditelné služby, se musí stát jedním z určujících elementů pro vymezení oblastí rodiny ve vztahu vůči jiným formám lidského soužití v malých sociálních skupinách“ (Zpráva o rodině, 2004, s. 9).

V době, kdy již několik desetiletí hovoří sociologové o krizi rodiny a ztrátě jejích funkcí (např. Sullerotová, 1998; Možný, 1990, 2006) bude nejlépe, podívat se na celý problém s nadhledem. V této oblasti je nesmírně cenný pohled historiků, neboť umožňuje s odstupem hodnotit výjimečnost situace. Rakouští historici M. Mitterauer a R. Sieder (1982) sledovali funkce rodiny ve střední Evropě od středověku po současnost. Jejich závěry byly v mnohém pozitivnější oproti sociologům. Oni na rozdíl od sociologů totiž věděli, že v minulosti neplnily rodiny všechny funkce, které jim dnes bývají mylně přisuzovány. Navíc tito historici přinesli historické důkazy pro to, aby odejmutí některých funkcí bylo hodnoceno kladně. Tedy ne jako ztráta, nýbrž jako ulehčení.

Jaké základní funkce tedy může nebo má rodina plnit? Z historické perspektivy lze stanovit **sedm základních funkcí**, které rodina v různé míře plnila či plní: 1. funkce náboženské, 2. funkce právní, 3. funkce

ochranné, 4. funkce ekonomické, 5. funkce socializační, 6. funkce reprodukční, 7. funkce kulturní (Mitterauer, Sieder, 1982: 72–84). Musí být zdůrazněno, že se jedná o funkce vzájemně provázané a v praxi tedy nelze úplně přesně vymežit hranice mezi nimi. Rovněž platí, že se tyto funkce vzájemně ovlivňují a změna v jedné funkci může mít dopad na funkci jinou. Modifikaci funkcí v průběhu času došlo k tomu, že rodina byla nejprve osvobozena od funkcí náboženských (odklonem od kultu domácích bohů a kultu předků) a funkcí právních (právo krevní msty, právo svrchované autority otce nad dětmi a manželkou). Další funkce (3. – 7.) plní rodiny dodnes, byť je podoba tohoto plnění mnohdy značně modifikovaná.

Ochranné funkce dnes zahrnují ochranu dětí ve smyslu bezpečnosti, např. v ochraně před nebezpečím obecně (např. ochrana před úrazy, ochrana zdraví) až po ochranu před negativními jevy sociálně patologického charakteru. S industrializací ztratila rodina **ekonomickou funkci** jako výrobní jednotka, nicméně i nadále je rodina významnou spotřební a společně hospodářskou jednotkou (Mlčoch, 2014; Možný, 2006). **Funkci socializační** v určité míře přejaly školské instituce, nicméně je nesporné, že socializace dítěte v rodině je stále klíčová, předávání hodnot a norem chování se stále zásadní měrou odehrává v rodině (Mojný 2006).

Reprodukční funkce rodiny bývala vždy považována za centrální. V posledních desetiletích ovšem v některých společnostech tento imperativ ustupuje a vzrůstá počet plánovaně bezdětných manželství (Mojný, 2006) a jedinců (Hašková, 2009). A naopak narůstají počty mimomanželských porodů. Je ovšem na místě připomenout, že i v minulosti byly v některých oblastech a sociálních vrstvách mimomanželské porody poměrně časté (např. ve venkovském prostředí některých alpských zemí v 19. st., viz Gestrich et al. 2003). Existence mimomanželských porodů neodnímá rodině její reprodukční funkce. Spíš vede k rozšíření definice rodiny se závislými dětmi. A vzhledem k významu reprodukce a její ústřednosti mezi rodinnými funkcemi je tedy logickým důsledkem zahrnutí mezi rodiny i takových jednotek, ve kterých je pouze jeden rodič a dítě/děti. Rodiny tvořené jedním rodičem jsou navíc jen jedním časově omezeným stadiem rodinného cyklu, a ve většině případů nebývají plánovanou volbou.

Při pohledu na reprodukční funkci rodiny v historickém srovnání vynikne spíše jiný rozdíl. A to rozdíl v plodnosti, tedy rozdíl mezi tím, kolik dětí se v rodinách rodilo v minulosti v porovnání se současným stavem. Dnes je péči a výchově dětí věnováno relativně kratší období v životním cyklu rodiny v porovnání s předindustriální dobou. Pro současné rodiče je ob-

dobí společné výchovy dětí jen jednou poměrně krátkou životní epizodou, což způsobuje kromě výrazné redukce počtu porodů (i dětské úmrtnosti) také prodlužující se délka života (Mojný, 2006: 22). A to navzdory jiným trendům, jako je např. prodlužující se délka vzdělávání a s tím spojený vyšší věk osamostatňování se mladých lidí od rodičů (např. Nešporová 2008; Höhne, 2009).

Kulturní funkce rodiny jsou dle historiků určitým protipólem v porovnání s ostatními zmíněnými funkcemi. Zatímco od ostatních funkcí bylo rodině spíše ulevováno, v případě kulturních funkcí lze pozorovat postup opačný. Nárůst kulturních funkcí rodiny souvisí s rozvojem volného času a volnočasových aktivit a služeb v moderních společnostech i s tím, jak ostatní rodinné funkce ustupují do pozadí. Společně trávení volného času dle historiků narůstá a rodina se stává potřebnou jednotkou (Mitterauer, Sieder, 1982: 83–84). Novější výzkumy však naznačují, že s postupující individualizací se zvyšuje i objem volného času strávený rodinnými příslušníky nikoliv společně, ale individuálně, což bývá interpretováno jako faktor přispívající k oslabování rodiny a její soudržnosti (Oujezská, 2016; Stav české rodiny, 2016).

Ohledně celkového vývoje rodiny se optimisticky k obavám o krizi rodiny vyjadřuje ze sociologického pohledu I. Možný (2006). Přes analýzu dopadů soudobého individualismu, např. na lásku a intimitu, a opětne připomenutí diferencovanosti rodin v dnešním světě, se Možný dopracoval k závěru, že rodina má i dnes svůj význam, že „tak po všech stránkách výhodnou institucí tato civilizace nerozpustí“ (Mojný, 2006: 249). Měl tím především na mysli mezigenerační kontinuitu, jež je „sobeckým“ zájmem mužů i žen.

Fungující rodina

Ideál fungující rodiny lze stanovit s ohledem na různá hlediska. Při zohlednění výše uvedených funkcí rodiny je možné jako fungující rodinu vnímat takovou rodinu, která v dostatečné míře zajišťuje ty funkce, které standardně nejsou zajišťovány jiným způsobem. V případě rodin s nezaopatřenými dětmi lze tedy jako fungující rodinu vnímat jednotku tvořenou (dvěma) rodiči a dětmi (nukleární rodina), kde rodiče jednájí v nejlepší zájmu dětí a podílejí se na jejich ochraně, výchově a socializaci. Tato jednotka je zároveň jednotkou ekonomickou a měla by mít schopnost zabezpečit vlastní potřeby a finančně (či jinak) pokrýt vlastní náklady. Ochrana, výchova, socializace dětí a jejich ekonomické zabezpečení jsou základními funkcemi, které by dnešní rodiny se závislými dětmi měly plnit. Rodiny by dále měly plnit funkci kulturní, kdy se předpokládá, že budou předávat potomkům kulturní hodnoty a společně trávit volný čas.

Z aktuálních sociologických výzkumů vyplývá, že v české společnosti je stále jako ideální soužití vnímána nukleární rodina tvořená mužem, ženou a dvěma dětmi (Fučík, Chromková Manea, 2014; Hašková, Zamykalová, 2006; Možný et al., 2008). Takový ideál je preferovaný dokonce i v nejmladších věkových kategoriích, byť preference pro něj klesá. Odpovídá i reálnému chování, kdy se sice zhruba polovina dětí rodí mimo manželství, nicméně většina dětí žije v prvním roce života stále s oběma rodiči (Nývt, Šustová, 2014). Při sledování postojů zjišťujeme, že zhruba devět osob z deseti je přesvědčeno, že dítě potřebuje oba rodiče (Kreidl, 2010).

Aktuální praxí se Česká republika přibližuje zemím, kde se většina dětí sice rodí dvěma společně žijícím rodičům, ovšem často nikoli manželům (Kuprová 2015; Němečková, Šťastná, 2016; ČSÚ, 2016b). V roce 2015 se narodilo 47 % dětí rodičům, kteří nebyli manželi (ČSÚ, 2016b). Většina těchto dětí přitom bude pravděpodobně alespoň z počátku žít se dvěma rodiči, ale zhruba jedna pětina bude žít již od počátku bez otce.⁴ Děti se přitom rodí do nesezdaných soužití především matkám s nízkým vzděláním a z ekonomicky slabších regionů. V těchto sociálních vrstvách je pak i nejvíce dětí bez otců v hlášeních o narození (Hamplová, 2007; Němečková, Šťastná, 2016). V českém prostředí navíc platí, že se otcové v nesezdaných rodinách zapojují do péče o děti výrazně méně než ženatí muži. Nadto bylo zjištěno, že i muži, kteří nejsou biologickými otci (všech) dětí v rodině, ale uzavřeli s matkou dětí manželství, se do péče zapojují více než nesezdaní otcové (Hamplová, 2007: 147). Byly zjištěny i rozdíly v chování vdaných a svobodných žen, kdy intenzita plodnosti je u vdaných žen vyšší v porovnání se svobodnými (Kuprová 2015; Palonciová, Šťastná, 2011).

Zjištěné rozdíly v odlišném chování ženatých/vdaných a svobodných by měly být reflektovány v tvorbě politik. Například skutečnost, že nesezdaní otcové se zapojují do péče o děti méně, než otcové ženatí, přináší zásadní pobídky. Pokud chceme podporovat genderovou rovnost a výchovu dětí oběma rodiči, stejně jako ekonomickou soběstačnost rodin, je jednou z cest podpora institutu manželství. Bylo potvrzeno, že hodnoty osob žijících v nesezdaných soužití jsou odlišné od hodnot osob žijících v manželství (Kreidl, 2010; Palonciová, Šťastná, 2011, 2012). Lze se domnívat, že do manželství záměrně nevstupují někteří otcové, kteří si nejsou svými otcovskými i dalšími závazky vůči matce dítěte jistí. Část takových otců se časem s matkou svých dětí ožení, část setrvává v nesezdaném soužití a část se rozjede. Zde opět data hovoří v neprospěch nesezdaných soužití, jejichž rozpady jsou četnější v porovnání s rozvody manželství

(Sullerotová, 1998). Navíc od 90. let 20. století výrazně stoupá riziko rozchodu nesezdaných soužití (obecně, nejen u párů s dětmi; Palonciová, Šťastná, 2012). Vznik neúplné rodiny pak má téměř vždy za následek pokles příjmů a životní úrovně (mj. Šatava, 2013).

Nesezdaná soužití mohou být rizikem pro ženy matky v případech, kdy je v takovém soužití uplatňováno tradiční pojetí genderových rolí s mužem živitelem a ženou pečovatelkou. V případě rozchodu totiž nejsou druh a družka vzájemně chráněni některými právními instituty jako je tomu v manželství. Konkrétně se jedná o společné jmění manželů a vzájemnou vyživovací povinnost. Žena si tak jen těžko vymůže nárok na jakýkoliv majetek, který pořídil muž ze svých příjmů v době, kdy žena pečovala o dítě/děti a měla nižší či žádný příjem, nevztahuje se na ni ani vyživovací povinnost.

Další rozdíly v životních podmínkách žen a dětí mezi různými formami rodinného soužití (sezdané páry, nesezdané páry a osamělé matky) zevrubně analyzovala a převahu negativ v neprospěch nejen osamělého rodičovství, ale i nesezdaných soužití ukázala S. McLanahan (2006).

Na základě výše nastíněných faktů se jeví jako žádoucí podporovat společná soužití rodičů pečujících o děti, ideálně v manželství. Základním imperativem je ovšem **výchova a ochrana dětí a zodpovědné rodičovství**, kdy oba rodiče plní své závazky vůči dětem.⁵ To se doposud dělo nejčastěji ve fungujících partnerstvích a manželstvích. Současně je při soudobé míře rozvodovosti nevyhnutelné řešit jejich dopady na děti, přičemž se dlouhodobě potvrzují negativní důsledky praxe, kdy dítěti je soudem určen jeden pečující rodič, převážně matka. Zdánlivě ideální jiné řešení - formou střídavé péče - však funguje jen za příznivých externích podmínek (bydliště obou rodičů blízko navštěvované školy, způsob rozchodu rodičů, jejich chování k dětem po rozvodu, atd.) (Střídavá péče 2016), ale i na odborné pomoci (např. Barvíková, 2016).

Finanční podpora rodin s nezaopatřenými dětmi

V českém kontextu je finanční podpora rodin s nezaopatřenými dětmi považována za klíčový prostředek státní podpory jak politiky, tak i samotnými aktéry, tedy rodiči. Ve výzkumech zjišťujících potřeby a priority rodičů i potenciálních rodičů je přímá či nepřímá finanční podpora velmi žádaná a oceňovaná (CVVM, 2016a; Hühne et al., 2010; Kuchařová 2012). To s sebou ovšem přináší i stinné stránky, neboť mohou být někdy opatření činěná v této oblasti vedena populistickými snahami, nikoliv jako součást promyšlené rodinné politiky.⁶

Finanční podpora je v ČR realizována prostřednictvím dvou základních systémů - dávkového a daňového (tab. 1). Sociální dávky, tedy **přímou finanční podporu**, lze dále dělit na dvě základní skupiny: nepojistné a pojistné. Mezi nejdůležitější **nepojistné sociální dávky** určené rodinám se závislými dětmi patří rodičovský příspěvek, porodné a přídavek na dítě, z hlediska prevence a snižování chudoby rodin pak dávky pomoci v hmotné nouzi (Průša et al., 2014). **Pojistné sociální dávky** zahrnují peněžitou pomoc v mateřství, ošetřovné a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství (viz Hühne, Kuchařová, 2016). Velmi významnou funkci má v podpoře rodin s dětmi **nepřímá finanční podpora**, která je realizována prostřednictvím **daňových opatření**. Ta je vedena především výše zmíněným principem o zachování autonomie rodiny s cílem podpořit soběstačnost rodiny, omezit její závislost na sociálních dávkách a zvýšit finanční prostředky v rodinném rozpočtu (Hühne, 2008: 15). Uvést do souladu podporu v rámci obou systémů je však nesnadným a dlouhodobým úkolem (Dlouhý, 1997; Hühne, 2008; Šatava, 2016a).

Vývoj státní finanční podpory rodin se závislými dětmi od roku 1990 dodnes charakterizuje pozvolný pokles dávek přímé finanční podpory ve prospěch vzestupu významu nepřímé finanční podpory. Od roku 1990 se až do roku 2008 snižovala závislost domácností s dětmi na nepojistných sociálních dávkách, zatímco od roku 2008 závislost opět zvolna narůstá. A to zejména díky zvýšení rodičovského příspěvku. Jinak řečeno stoupá podíl nepojistných sociálních dávek na celkových příjmech domácností (Průša et al., 2014: 97). Pozitivně lze vnímat, že se zkracuje délka období pobírání rodičovského příspěvku (Nešporová, 2015). Nejvýznamnější vliv na redukcii chudoby domácností s dětmi má především rodičovský příspěvek a dále přídavek na dítě. Např. v roce 2012 se tyto dvě dávky podílely na redukcii chudoby z 66 % a 18 %. Vliv ostatních sociálních dávek byl v analýzách úspěšnosti podpory rodin hodnocen jako zanedbatelný (Průša et al., 2014: 98).

Peněžítá pomoc v mateřství (PPM) je dávkou nemocenského pojištění, která náleží ženě po dobu 28 týdnů, kdy využívá mateřskou dovolenou. Může ji, s jistými omezeními, čerpat i otec dítěte, nicméně v praxi je to výjimečné. Její výše je závislá na předchozím příjmu a v současné době činí pro ženy do úrovně průměrné mzdy 70 % předchozí mzdy. U žen s trojnásobně vyšším příjmem činí maximální výše PPM v relaci k předchozí mzdě 40 %.

Rodičům pečujícím o nejmenší děti do maximálně čtyř let věku je následně poskytován **rodičovský příspěvek (RP)**. Jeho výše výrazně vzrostla v roce 2007 a možnosti jeho čerpání se zásadním způsobem

proměnily v roce 2008 (Dudová, 2008). Od té doby se rozšiřuje flexibilita čerpání rodičovského příspěvku a zmenšují se omezení kladená na jeho příjemce (např. limity na využívání služeb péče o děti; Nešporová, 2015; Höhne, 2017).

Porodné je jednorázovou dávkou, která je aktuálně zacílena na rodiny s nižšími příjmy. Jeho celoplošné zaměření i relativně vysoká hodnota (téměř 18 tisíc Kč) z let 2006 a 2007 byla v roce 2008 snížena na částku 13 tisíc Kč. Zásadní význam měla změna z roku 2011, kdy se porodné stalo testovanou dávkou, určenou pouze na první dítě. Od roku 2015 lze porodné žádat na první i druhé dítě v rodinách, jejichž příjem nepřekročí 2,7 násobek životního minima (Höhne, Kuchařová, 2016). V současnosti MPSV v navrhované koncepci rodinné politiky navrhuje rozšíření opět na všechny nově narozené děti.

Další nepojistnou sociální dávkou je **přídavek na děti**, jehož význam v posledních desetiletích výrazně klesl. Jeho výše je nízká a čerpají jej pouze rodiny s nejnižšími příjmy, přičemž počet příjemců stále klesá (Průša et al., 2014: 25). Pro nárok na dávku se posuzuje příjem za předchozí kalendářní rok a do příjmu se započítává i rodičovský příspěvek. V době výplaty tak může rodina být v jiné situaci oproti té testované. V roce 2015 pobíralo přídavek

na dítě měsíčně pouze zhruba 420 tisíc dětí (spočítáno dle dat MPSV, 2016: 119b), což byla zhruba pětina (21 %) z celkového počtu nezaopatřených dětí (vlastní výpočet z dat SILC 2015).

V zájmu vyššího zapojení otců do výchovy navrholo MPSV v roce 2016 zavedení týdenní dávky otcovské poporodní péče, kterou bude možno využít v prvních šesti týdnech po porodu dítěte za podmínek ekvivalentních k podmínkám peněžité pomoci v mateřství. Dávku otcovské poporodní péče lze čerpat paralelně s PPM. Odůvodněna je snahou vytvořit otcům podmínky, aby mohli podpořit matku v náročném poporodní fázi a navázat intenzivní vztah se svým dítětem (MPSV, 2016c; zavedení předpokládáno koncem roku 2017).

Vzrůstá význam odpočitatelných položek v rámci daňového systému (viz tab. 1; stručný popis viz <http://www.mpsv.cz/cs/14470>). **Daňový odpočet na vyživované dítě** zavedený na počátku 90. let 20. století byl s koncem roku 2005 zrušen a byl nahrazen přímým odpočtem z daně na nezaopatřené dítě. Jeho novou výhodou je skutečnost, že u nezaopatřených dětí může fungovat jako **daňový bonus**, tedy že pokud je vypočtená daň nižší než sleva na dítě, rozdílová částka je rodině vyplacena. Od roku 2015 výše slevy roste s pořadím dítěte (nejvyšší je pro třetí a všech-

ny další děti v pořadí). Manželské páry mají možnost uplatnit **slevu na manželku či manžela**, která je od roku 2008 poměrně vysoká (tab. 1). V praxi tuto slevu nejčastěji uplatňuje manžel na manželku, která je na rodičovské dovolené. Od roku 2014 mohou navíc rodiny s nejmenšími dětmi uplatňovat **slevu na umístění dítěte v předškolním zařízení, tzv. školkovné**. Tím je posilována pomoc rodičům v dřívějším návratu na trh práce také v daňové oblasti zavedením daňové slevy na umístění dítěte v zařízení předškolní péče.

Současná finanční podpora rodin s nezaopatřenými dětmi se v nejvyšší míře zaměřuje na rodiny s nejmenšími dětmi (viz Höhne, Kuchařová, 2016), kde jsou rodiče státem podporováni prostřednictvím PPM a RP tak, aby matka (případně otec) mohla na čas opustit trh práce a věnovat se péči o dítě. Výše finanční pomoci závisí na volbě délky rodičovské dovolené (pobírání rodičovského příspěvku). Flexibilní čerpání bylo zavedeno za účelem většího prostoru pro rozhodování o strategii sladování rodičovství a zaměstnání. Doposud je však volba otevřenější matkám/otcům s vyššími příjmy na úkor nízkopříjmových nebo ekonomicky neaktivních (vzhledem k nastavení nároků volby), což je postupně odstraňováno (<http://www.mpsv.cz/cs/24315>).

Tabulka 1 Hlavní ukazatele finanční podpory rodin s dětmi v letech 2006–2016, v Kč měsíčně

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
průměrná hrubá mzda (na přepočtené počty)	19 546	20 957	22 592	23 344	23 864	24 455	25 067	25 035	25 768	26 467	27 220 (III.Q)
minimální mzda	7 955	8 000	8 000	8 000	8 000	8 000	8 000	8 500	8 500	9 200	9 900
nepřímá finanční podpora - sleva na dani											
poplatník	600	600	2 070	2 070	2 070	1 970	2 070	2 070	2 070	2 070	2 070
manžel/ka (max. příjem)	350 (3 170)	350 (3 170)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)	2 070 (5 667)
dítě	500	500	890	890	967	967	1 117	1 117	1 117	1 117 1 317 1 417	1 117 1 417 1 717
„školkovné“	0	0	0	0	0	0	0	0	708	767	825
přímá finanční podpora - (sociální) dávky											
max. PPM	13 290	14 370	14 370	28 890	29 070	30 330	30 810	31 740	31 800	32 640	33 120
max. RP	3 696	7 582	11 400	11 400	11 400	11 400	11 500	11 500	11 500	11 500	11 500
porodné	8 750 17 500	17 760	13 000	13 000	13 000	13 000	13 000	13 000	13 000	13 000 10 000	13 000 10 000
přídavek na dítě	245–810	256–810	500–700	500–700 (550–750)	500–700	500–700	500–700	500–700	500–700	500–700	500–700

Pozn.: - veškeré položky jsou uváděny v měsíčním vyjádření, i když některé se zúčtují pouze ročně (např. sleva na manžela/ku s příjmem maximálně do 38040 Kč ročně v letech 2006–2007, resp. 68000 Kč od roku 2008);

- sleva na dítě od roku 2015 podle počtu dětí v domácnosti (na první, druhé, třetí a další dítě v pořadí);

porodné = jednorázová dávka, na jedno dítě (2011–2014 na první narozené dítě, 2015 nižší částka při narození druhého dítěte), 2006 - vyšší částka od 1.4.;

Zdroj: Höhne, Kuchařová, 2016, upraveno a doplněno.

Finanční podpora rodin s nezaopatřenými dětmi staršími než 4 roky je poskytována především prostřednictvím slevy na dani na každé dítě, jejíž výše v posledním desetiletí značně vzrostla. Sleva na manželku/la, ač není omezena pouze na rodiny s dětmi, je právě jimi často využívána a hraje pak v jejich příjmech nezanedbatelnou roli (Šatava, 2016a). Na druhou stranu bylo zjištěno, že nízkopříjmové rodiny s nejmenšími dětmi, kterým by přinesla významné přilepšení do rodinného rozpočtu, na ni často nedosáhnou, buď proto, že rodiče nejsou manželé (Höhne, Kuchařová, 2016), nebo platí velmi nízké daně. Jinými autory je sleva na manželku kritizována, proto, že údajně snižuje motivaci žen k zaměstnání (Šatava, 2016a, 2016b). Jak bylo popsáno výše, potenciální podpora prostřednictvím přídatku na dítě je celkově málo významná. Z uvedené je patrné, že obecně je ztráta příjmu v důsledku rodičovství a v jeho počátečních fázích relativně nižší pro nízkopříjmové rodiny v porovnání s rodinami s vyššími příjmy. To se projevuje v odlišnostech časování porodů (vyššího pořadí) a návratu na trh práce mezi rodinami s různou příjmovou úrovní a dalšími charakteristikami. Dávat tuto skutečnost do kauzální souvislosti s porodností jednotlivých socioekonomických skupin si však odborníci netroufají (Höhne, Kuchařová, 2016).

Služby vzdělávání a denní péče o děti jako stěžejní oblast nefinanční podpory rodin s dětmi

Nefinanční podpora rodin poskytuje „alternativní“ nebo doplňkové formy plnění rodinných funkcí a podporu rodinám při jejich vlastním plnění těchto funkcí. Moderní sociální stát jimi ulehčuje rodinám zabezpečení potřeb jejich členů. Je otázkou, nakolik spolu tyto potřeby a nabízené služby korespondují, jak služby pokrývají potřeby a jak příslušné systémy pomoci ovlivňují život a každodenní strategie rodin, a to s ohledem na fakt, že potřeby rodin se v jednotlivých fázích rodinného cyklu mění.

V celém komplexu nefinanční pomoci rodinám dominuje v aktuální rodinné politice pět stěžejních oblastí, z nichž se zde soustředíme na tu první:

- 1) služby denní péče o děti, vzdělávání dětí a mimoškolní aktivity pro děti;
- 2) poradenství a podpora rodičovských kompetencí, oceňování rodičovské péče;
- 3) péče o seniory a zdravotně postižené;
- 4) sociálně právní ochrana dětí a náhradní rodinná péče;
- 5) služby pro domácnost.

Výzkumy preferencí a požadavků rodin se závislými dětmi dlouhodobě potvrzují zásadní význam systému **denní péče o děti předškolního a (raného) školního věku** (šetření CVVM, výzkumy VÚPSV,

SOU AV ČR⁹, MU Brno¹⁰). Jeho role je komplexní - od vzdělávání od raného věku po umožnění kombinovat rodinné závazky se zaměstnáním. Před rokem 1989 převážoval názor, že rodiče děti dávat do jeslí, příp. mateřských škol, nechtějí v tom rozsahu, v jakém k tomu byli v systému školské a sociální politiky vedeni. V současnosti je naopak kritizována převaha poptávky nad nabídkou. Poptávka i nabídka jsou však diferencovány. V praxi se tedy jedná o nesoulad struktury poptávky a nabídky z hlediska věku dětí (chybí místa pro mladší děti), prostorové lokalizace nabídky (výrazné lokální a regionální rozdíly v dostupnosti) a typů služeb (kolektivní, individuální, specializované co do metod výchovy a cílové skupiny dětí apod.). Systém služeb vzdělávání a péče o děti je navíc rodinám nápomocný jen v součinnosti s dostatečnou dostupností různých pracovních režimů pro rodiče malých dětí, neméně důležitý je soulad s nastavením systému mateřské a rodičovské dovolené, včetně finanční náhrady ušlé mzdy. Provázanost zmíněných systémů však vykazuje řadu nedostatků.

Proto služby denní péče o děti a zajištění jejich vzdělávání neumožňují dostatečně svobodné rozhodování rodičů řešících skloubení rodičovství a péče o rodinu s profesními aspiracemi a potřebou materiálně zabezpečit rodinu. Více typů služeb i větší flexibilita jejich využívání by rozšířily rodičům možnosti volby na základě potřeb dané rodiny, konkrétního dítěte, pracovních režimů rodičů a jejich osobních preferencí. Prolínají se zde očekávání a zájmy státu s aspiracemi a plány rodin. Úkolem zařízení denní péče a vzdělávání z pohledu rodičů je především výchova a vzdělávání dítěte, doplňující a rozšiřující socializaci v rodině, a zabezpečení dětí v době, kdy jsou (oba) rodiče v zaměstnání. Z pohledu státu je úkolem předškolních zařízení kromě zmíněného také podpora zaměstnanosti (žen), zrovnoprávnění postavení mužů a žen a snižování sociálních nerovností (reprodukcí se v rodině).

Naplnění rolí systému raného vzdělávání a péče o děti vyžaduje dostupnost prostorovou (dostatečnou síť zařízení) a soulad poptávky a nabídky, dostupnost finanční, možnost výběru zařízení podle charakteru péče, nadstandardních služeb atp. a garanci kvality služby. Dosavadní úsilí o zkvalitnění systému bylo v české rodinné politice a odborném diskurzu zacíleno především na první dva body, záměry se však realizují pozvolna, často se zpožděním oproti potřebám (kritický pohled na systém viz např. Palonciová et al., 2014; Dudová, Hašková, 2011; Hašková, Saxonberg, 2012). Podceněna se jeví možnost individuálního výběru (Palonciová et al., 2014). A to přesto, že oproti zemím, kde existuje integrovaný systém vzdělávání dětí od narození do navazující povinné

školní docházky (OECD Family Database), se v ČR v současnosti uplatňuje spíše komplex různých forem a typů zařízení denní péče podle věku dětí, právních forem a „specializace“ zařízení (viz tabulka 2). Je to výsledek předchozího vývoje a absence celkové koncepce raného vzdělávání a péče.

Konkrétní požadavky **rodičů** na služby denní péče a vzdělávání dětí se mění, ne však příliš dynamicky. Roste zájem o dřívější návrat matek do zaměstnání po rodičovské dovolené¹¹ (Nešporová, 2015; Palonciová et al., 2014), a tím poptávka pro zařízení denní péče o děti pro děti mladší tří let (CVVM 2016b). Současně je v české populaci silně zakořeněn názor, že v prvních letech dítěte je matka nejlepším pečovatелеm (Kuchařová, Pečlová 2016)¹². V mezinárodním srovnání v ČR přetrvává stále extrémně nízké využívání nerodinné kolektivní péče o děti do 2 let (OECD Family Database), nicméně v letech 2006–2014 vzrostl podíl dětí v této věkové kategorii využívajících nerodinnou péči z 2,6 na 5,6 % (vlastní výpočet podle dat EU-SILC). ČR se dále liší tím, že tu není (výrazný) rozdíl mezi vyšším podílem dětí z rodin, kde je vyšší příjem a/nebo má matka vyšší vzdělání, a menším podílem v rodinách s nižším statusem. Nízká je ovšem docházka u těch nejpotřebnějších, a to u dětí z vyloučených lokalit.

V ČR však vážně i nabídka flexibilních pracovních režimů, které by spolu s variabilním systémem denní péče umožnily rodičům (matkám) postupný návrat na pracovní trh a postupné omezování rodičovské péče (Hašková, 2014; Kuchařová, 2013). Nemalý vliv mají i výdělečné možnosti rodičů malých dětí (zjednodušeně řečeno, zda jsou příjmy ze zaměstnání takové, aby byly přínosem jak navzdory zvýšeným nákladům, tak za cenu časového omezení kontaktů rodiče s dítětem). Jistotou bariérou jsou také genderové rozdíly ve výdělcích (Pytlíková, 2015), protože omezují volbu toho, který rodič přeruší kariéru kvůli péči o dítě i „výhodnost“ návratu do zaměstnání po rodičovské dovolené.

V důsledku těchto skutečností, i přetrvávající preference rodinné péče o nejmenší děti, české ženy v době nároku na rodičovskou dovolenou převážně pečují o dítě osobně a celodenně a do zaměstnání se nejčastěji vracejí na plný úvazek, když jsou dětem 3 roky. I když převládá poměrný soulad preferencí a nastavení rodičovské dovolené, rozšiřuje se využívání kratších dob čerpání rodičovského příspěvku (Höhne, Kuchařová 2016). Zájem o dřívější návrat do zaměstnání po rodičovské dovolené nemusí znamenat, že rodiče požadují a preferují celodenní institucionální péči o děti v předškolních zařízeních. Většinou ji volí pod tlakem poptávky na trhu práce i faktu, že je stále omezená dostupnost ta-

kových flexibilních pracovních úvazků, které mají co nejmenší negativní konsekvence (neodpovídající příjem, omezený pracovní postup, prekérní pracovní podmínky atd., viz např. Vohlídalová, Formánková, 2012; Dudová, Hašková, 2014). Matky by měly větší zájem o dřívější návrat do zaměstnání, kdyby vedle zajímavějších možností práce v nestandardních pracovních režimech byla také dostupná nabídka takových forem denní péče, které by lépe umožnily příliš neomezit vlastní péči o dítě a současně se pracovně realizovat a přinášet příjem do rodiny (např. Paloncyová et al, 2014: 62, 200). Tomu však brání nevyvážený systém raného vzdělávání a péče či nedůvěra v garanci kvality některých zařízení v kombinaci s jejich finanční nedostupností. Rodiče s naprostou převahou upřednostňují veřejné mateřské školy zřizované obcemi před ostatními typy proto, že mají kvalitní vzdělávací program a jsou finančně dostupné. Jako součást školního systému však mají rigidní pravidla poskytování vzdělání a péče, a proto jsou vhodná pro starší děti, jakkoliv se postupně přizpůsobují rostoucímu podílu mladších dětí. To ale vyžaduje, zatím plánované, snížení počtů dětí ve třídách MŠ, úpravu vzdělávacích programů a doplnění personálu o další (ne)peda-

gogické pracovníky (Informace MŠMT, 2016; Hronová, 2016). Zvětšení flexibility v docházce do mateřských škol, zejména u menších dětí, by velmi pomohlo také zjednodušení podmínek pro sdílení jednoho místa dvěma dětmi.

Možnost volby mezi různou formou nerodinné péče o děti a charakterem zařízení poskytujícího péči umožňuje zohledňovat i kvalitu služeb a orientovat se podle diferencovaných individuálních potřeb dítěte a zájmů rodičů. Rozhodující vždy nejsou formální hlediska. Matkami je požadována odborná kvalifikace pečujícího personálu, ale také jeho přirozené vlohy a přístup k dětem (Oujezdská, 2012a; Paloncyová et al., 2014). V realitě však běžné rodiny často volí, z důvodu omezené nabídky a nutnosti brát na zřetel finanční dopad na rodinu, zařízení podle prostorové dostupnosti a ceny, což mimo zařízení nyní pod kontrolou státu (mateřské školy, dětské skupiny) nemusí požadovanou kvalitu zaručovat. Nedostatečná nabídka státem subvencovaných služeb denní péče o děti otevřela prostor komerční sféře, kde není vždy garantována kvalita a ceny za poskytované služby jsou mnohonásobně vyšší v porovnání s veřejnými zařízeními (tabulka 2; viz Paloncyová et al., 2014). O těchto službách, o počtech

a struktuře docházejících dětí atd. neexistuje žádná spolehlivá evidence. Kromě veřejných mateřských škol rodiče pozvolna přijímají nové podporované typy - dětské skupiny a dle předpokladů též nově zaváděné mikrojesle¹³.

Vzdělávání jako součást socializační funkce rodiny již historicky zásadním způsobem převzal stát a školské instituce. Nově se objevují ne příliš četné, ale pozornosti hodné snahy navrátit rodině vzdělávací a výchovnou funkci¹⁴. Na požadavek „domáčího, individuálního vzdělávání“ reagovalo jeho uzákonění v roce 2004 pro první stupeň základních škol.¹⁵ Snahy o rozšíření i na druhý stupeň nejprve ztroskotaly na nezájmu MŠMT pod vedením ministra Chládky, ale pak se podařilo toto rozšíření prosadit.¹⁶

Jako trend opačným směrem lze vnímat v současnosti navrhované změny školského zákona, které na bázi podpory vzdělávání od nejtítlejšího věku zavádějí povinné předškolního vzdělávání od 5 let (od roku 2017; *Změny...*, 2016). Požadavek autonomie rodiny je respektován v tom, že i u těchto dětí může být povinné absolvování předškolního vzdělávání realizováno v rodině. Aby se v důsledku širšího zpřístupnění předškolního vzdělávání v mateřských školách nesnižovaly kvalita

Tabulka 2 Přehled typů zařízení kolektivní denní péče a vzdělávání

typ zařízení	legislativa (hlavní právní norma)	období	určeno dětem ve věku:	obvykle využíváno dětmi ve věku	podíl z věkové skupiny	poplatky (bez stravy), Kč, měsíčně, r. 2014***	
mateřské školy	školský zákon, č. 561/2004 Sb.	do r. 2016	zpravidla 3–6 let nepovinně	3 (4)–5 let (soukromé MŠ i mladšími)	dle MŠMT** 101 % celkem (77 % tříletých; 87 % čtyřletých; 91 % pětiletých)	600–800	
		od 2017	zpravidla 3–6 let, poslední ročník povinně				
		od 2018	zpravidla 2–6 let; 3–6 let nárokově; poslední ročník povinně				
soukromé MŠ		od r. 2020	2–6 let nárokově; poslední ročník povinně				
jesle jako zdravotnické zařízení (zřizované obcí)		do 31. III. 2013	zpravidla 6 měsíců – 3 roky	1–3 roky	cca 2 %	cca 2000–7000; komerční 3000–10 000 i více	
živnost vázaná: Péče o dítě do tří let věku v denním režimu	zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání; nařízení vlády č. 278/2008 Sb.	od r. 1991	0–3 roky	do 3 let		průměr 1 500–5 000	
živnost volná: Poskytování služeb pro rodinu a domácnost	zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině	od r. 2014	3 a více let; příložitostně děti mladší	Různě dle konkrétní nabídky služby	děti do 2 let v kolektivních zařízeních: 2006–2014 růst z 2,6 na 5,6 %*	dle pravidel pro nekomerční služby	
dětská skupina		od r. 2014	1–6 let				
mikrojesle	pilotní ověřování	od r. 2016	6 měsíců–4 roky				
zařízení/služby NNO	obecně platné právní předpisy					0–2 000	
firemní zařízení (školky)	různé dle právní formy		obvykle 1–6 let	1–3 roky		cca 1000–4000	

Pozn.: dle OECD navštěvuje MŠ 80 % dětí z věkové kategorie 3–5 let

Zdroje: * OECD FamilyDatabase; ** MŠMT. Statistika školství 2013/14; celkový údaj vyjadřuje poměr počtu dětí všech věkových kategorií v MŠ k počtu dětí 3–5 let, podle vlastních výpočtů autorek dochází do MŠ 85 % dětí 3–5letých. *** Kuchařová, Psychlová, 2014

ktivní parametry, musí MŠ projít výše zmíněnou adaptací. Je zde přebíran model integrovaného vzdělávání. Lze se ale ptát, zda není změna pojata poněkud formálně, zda se podaří respektovat stále ještě individuálně hodně rozdílné schopnosti a potřeby pětiletých dětí a zachovat doposud vysoký standard mateřských škol. Důraz na kvalitní rané vzdělávání a výchovu, též jako významný rys kvalitní nerodinné péče o děti, se v nedávné době do praxe promítl také při zavádění dětských skupin. V nich je vzdělávací plán předpokladem získání licence na jejich provozování.

Diskuse - pohled „zdola“

V úvodní části článku byl zmíněn význam participace aktérů na opatřeních rodinné politiky. Rodiny by neměly být jen pasivními příjemci opatření prováděných shora, ale respektovanými spoluvůrci. Pro správné fungování systému je nezbytné, aby ho oceňovali i ti, pro které je určen. Význam souznění rodinné politiky s požadavky veřejnosti podtrhovala v souvislosti s rodinnými dávkami v českém prostředí J. Kocourková (2004), v zahraničí např. Gauthier, Philipov (2008). Proto, aby bylo možné co nejlépe „ušít na míru“ celý komplex opatření podpory rodin se závislými dětmi, je nezbytné znát jejich přání a potřeby, a podobně je důležité znát i názory širší veřejnosti na tuto oblast vzhledem k důležitosti principu solidarity v rodinné politice. V závěrečné diskusi se tedy pokusíme stručně představit pohled veřejnosti na jednotlivá opatření rodinné politiky. Budeme přitom sledovat stejné dělení na finanční a nefinanční opatření.

Vývoj názorů české veřejnosti na rodinnou politiku a očekávání s ní spjatá lze sledovat na datech Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM)¹⁷, průřezově jsou tato témata součástí některých výběro-

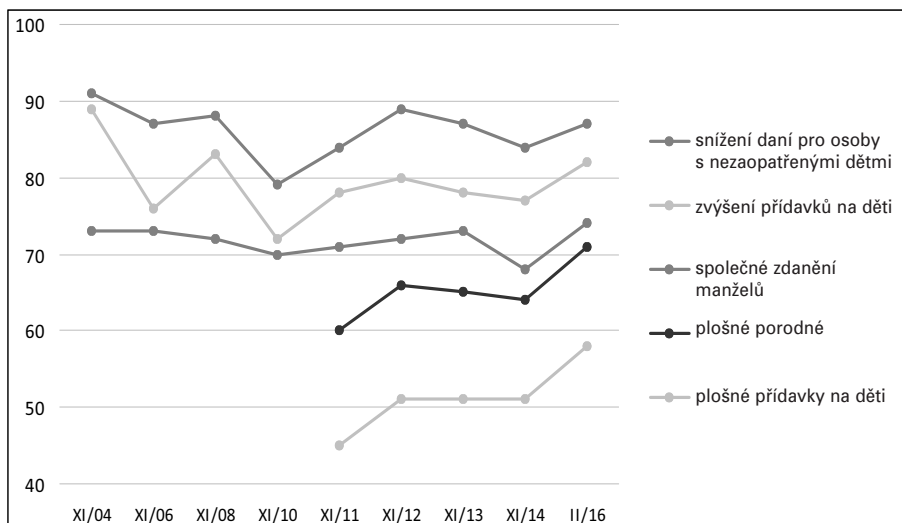
vých šetření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí. Data CVVM ukazují, že po předchozím kolísání za poslední 4 roky vzrostla spokojenost s tím, co vláda podniká ve prospěch rodin. Co na to mohlo mít vliv? Během těchto let docházelo po období snižování rodinných dávek k jejich mírnému růstu a hlavně rozšíření (porodné na druhé dítě, byla upravena pravidla flexibilní volby délky rodičovské dovolené a tím výše rodičovského příspěvku), byly provedeny úpravy v daňovém systému ve prospěch rodin (mj. zavedena sleva na dítě docházející do předškolního zařízení, zvýšily se slevy na děti), rostla podpora zařízení denní péče o děti (Palonciová et al. 2014). Přitom za posledních 12 let je zjišťován téměř přímočarý růst zájmu o většinu sledovaných opatření rodinné politiky (CVVM, 2016a). Výjimkou je překvapivě kolísavý zájem o zvyšování přídavků na děti, možná i proto, že je pobírá jen zhruba jedna pětina rodin se závislými dětmi (18 %; vlastní výpočet z dat SILC 2014). Lidé spíše požadují změnu této dávky z příjmově testované na plošnou. Kolísavý je také zájem o snižování daní pro osoby s nezaopatřenými dětmi, je však stále relativně vysoký (graf 1). Při srovnání finančních opatření je zřejmé, že největší podporu a ocenění veřejnost přikládá slevám na daně pro rodiče s nezaopatřenými dětmi (Höhne, Kuchařová 2016). To je pozitivní zjištění, neboť indikuje vysokou míru solidarity veřejnosti s rodiči aktuálně pečujícími o děti, na druhé straně se jedná o opatření, které podporuje zaměstnanost rodičů, jejich finanční soběstačnost a ve svém důsledku pak i autonomii rodiny. Na stinnou stránku daňového systému však upozorňuje např. Šatava (2016a, 2016b). Jeho výtky se týkají limitů využití daňového zvýhodnění nízkopříjmovými domácnostmi (nemohou je vždy využít) a demotivačního efektu

u druhého vydávajícího v rodině, obvykle ženy.

Trvale neměnný, protože téměř univerzální (90 %), je požadavek podpory zkrácených úvazků nebo pružné pracovní doby pro rodiče malých dětí (graf 2). Lze to interpretovat jako projev toho, že vzrůstající zájem matek o relativně brzký návrat do zaměstnání po narození jejich dítěte nesnižuje potřebu se o něj v jeho nejmladším věku osobně starat, tj. rozdělit svůj čas mezi obě role. Mezinárodní zkušenosti dokazují, že možnost sladění rodinných a profesních rolí přispívá ke spokojenosti a k dobrému společenskému klimatu a bylo potvrzeno, že společnosti, ve kterých osoby nemusí volit mezi rodičovstvím a pracovní kariérou vykazují vyšší míru plodnosti (za mnohé jiné Sirovátka, 2006b). Zájem o flexibilní formy zaměstnání (zkrácené úvazky a pružnou pracovní dobu) lze interpretovat jako preferenci soběstačnosti rodiny zabezpečováním svých potřeb vlastními příjmy. Navzdory tomu, že podílý příznivců různých forem finanční pomoci rodinám od roku 2011 stoupají (a to spíše u požadavku na jejich všeobecné rozšíření, než zvyšování jejich hodnoty), stále je jim nakloněn nižší podíl dotázaných, než je tomu u rodině příznivých pracovních režimů nebo u podpory nerodinné péče - dostupnosti družin („družina u každé základní školy“) a zařízení typu jeslí (tj. zvýšení jejich počtu) - graf 2. Překvapivý je však až nedávný vzrůst zájmu o vícerychlostní (tedy i kratší) rodičovskou dovolenou (trend je zjišťován až od roku 2010). Může být vysvětlitelný výše zmíněnými preferencemi rodinné péče, neuspokojivou návazností v opatřeních v oblasti práce a systému denní péče o děti, jakož i reálným zavedením skutečně flexibilní volby čerpání rodičovského příspěvku až v roce 2012.

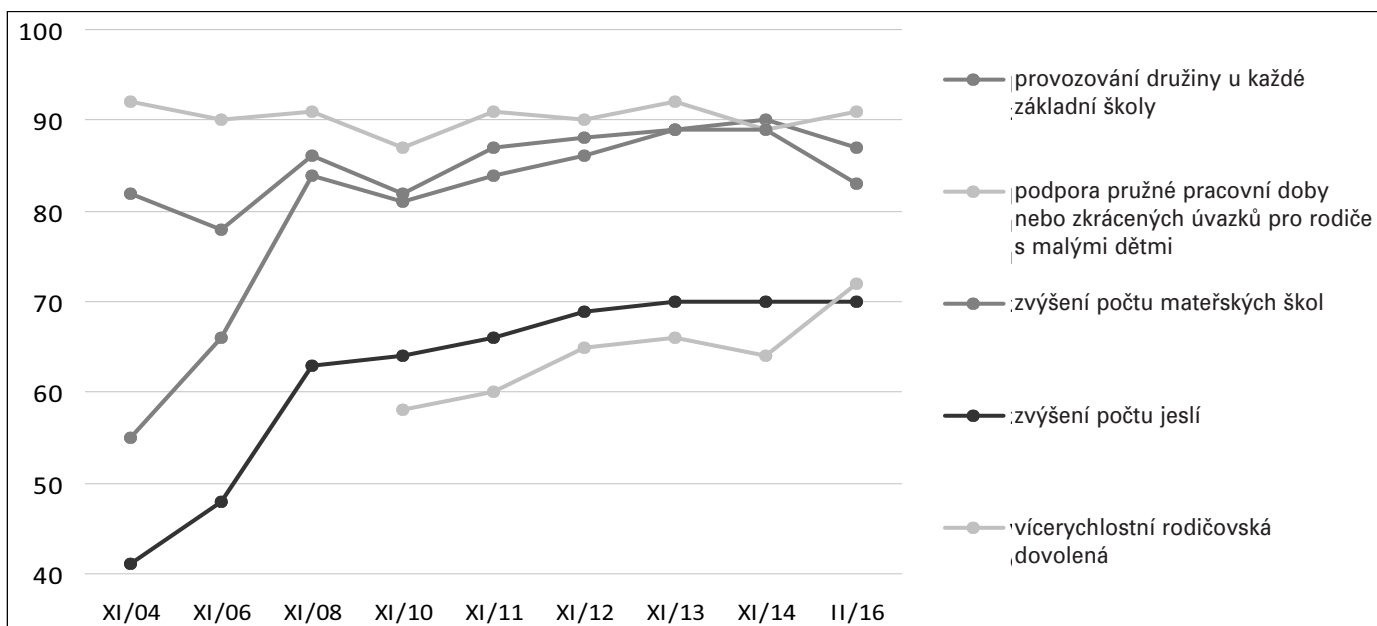
Z hlediska zjišťování zájmu o opatření podporující autonomii rodiny se nedají z poznatků CVVM vyvodit jednoznačné závěry. Nejvíce požadovaná jsou nicméně opatření, která lze chápat jako podporující nižší závislost rodin na společnosti. Jsou to opět opatření na podporu zaměstnanosti rodičů slučitelné s plněním rodičovské role. Jejich zefektivnění je ovšem v kompetenci státu, příp. samosprávných orgánů a v případě nejžádanějšího opatření, flexibilních pracovních režimů, má důležitou roli přístup zaměstnavatelů. Výzkumy zaměřené na samotné rodiče nezletilých dětí, jejich potřeby a preference, přinášejí podobné výsledky jako CVVM (Höhne et al., 2006, Palonciová et al., 2014, Kuchařová, Psychlová, 2016, Kuchařová et al. 2016). V souhrnu ukazují, že rodiny akceptují selektivní intervenci státu do rodiny, přičemž nejnovější z těchto výzkumů zjišťují růst zájmu o zaměstnanost matek, a potažmo potřeby dostupných služeb péče o děti. Současně je však de-

Graf 1 Vývoj názorů na opatření rodinné politiky - finanční

Zdroj: CVVM 2016.

Graf 2 Vývoj názorů na opatření rodinné politiky - nefinanční

Zdroj: CVVM 2016.

klarován skeptický názor na to, že je zaměstnanost rodičů dostatečnou garancí zabezpečení potřeb rodiny s dětmi. To vysvětluje trvalý zájem o finanční podporu dávkami nebo v daních. Že přitom rodina nadále trvá na své autonomii ve výchově. Navíc roste zájem o zapojení otců do výchovy i nejmenších dětí (dle srovnání dat z roku 2006 a 2016, viz Höhne et al., 2010; Kuchařová, Psychlová, 2016). Je to požadavek, který nejenže vyjadřuje potřebu rovnoměrnějšího postavení žen a mužů v rodině, ale možná i stále rezervovaný postoj vůči nerodinné výchově nejmenších dětí.

Rodina v současné společnosti nemůže být plně autonomní, nicméně by měla být podporována její odpovědnost za děti a plnění rodinných funkcí posilováním jejich kompetencí a suverenity. Důležitý zprostředkující článek mezi státní správou (jež nastavuje obecné podmínky pro život rodin s dětmi) a příjemci opatření rodinné politiky, tj. článek, který díky bližšímu kontaktu s rodinami může zohledňovat rozmanitost potřeb jednotlivých (typů) rodin, představují aktéři na krajské a místní úrovni (viz např. Mlčoch, 2014: 112). Jejich potenciál v tomto směru dnes není dostatečně využíván a příliš závisí na individuálním přístupu představitelů krajských a místních samospráv (Kuchařová et al., 2014). Bez jejich podpory a participace jsou přitom státní opatření jen těžko plnohodnotně realizovatelná. Právě systém služeb pro rodiny je organizován především na lokální úrovni, služby péče o nejmenší děti musí být místně a finančně dostupné. Role obcí a krajů v nefinanční pomoci rodinám se závislými dětmi by měla být ústřední.

Na závěr ještě připomeneme menšino- vé případy, kdy je sociální regulace autonomie rodičů žádoucí. I přes důraz na autonomii rodin se závislými dětmi je nesporné, že musí existovat regulativy, jak tuto autonomii omezit v případě nevhodného výkonu rodičovských práv a povinností ve vztahu k dítěti (Možný, 2006: 152–153). Snahou je vždy sledování nejlepšího zájmu dítěte, a pokud postupují rodiče proti němu, je zásah vyšších autorit oprávněný. V rámci rodinné politiky by zde měly být jako první instance zmíněny poradenské služby pro rodiče, které mohou pomoci zlepšit rodičovské kompetence, upravit jednání rodičů a působit tak ve prospěch dítěte.

Závěr

V dosavadní rodinné politice bylo stanovení jejích priorit a cílů vždy vedeno aktuálně vládnoucími politickými stranami a velmi obtížně a ne moc úspěšně se hledala obecná shoda (viz např. Válková 2012). To evidentně pramení ze samotné povahy rodinné politiky, které má být průřezová a zahrnovat velkou škálu aktérů a jako taková je velice komplexní. Vypořádání se s tímto problémem je stále vizí budoucnosti. Chceme zdůraznit, že právě zapojení různých aktérů do vzniku jednotné koncepce rodinné politiky považujeme za klíčový bod jejího následného úspěchu. A máme tím na mysli nejen aktéry na státní úrovni (vláda a jednotlivé ministerské resorty), ale i významné aktéry krajské a místní samosprávy. V neposlední řadě je nezbytná i účast širší veřejnosti a samotných příjemců opatření, tedy rodičů s dětmi. Právě oni by měli daná opatření

vnímat jako příznivá, jedině tak je budou využívat a opatření jim budou pomáhat.

V soudobé společnosti přitom nejde o stanovení tvrdých normativních principů a postupů, spíše o poskytnutí větší variability možností, kde si jednotlivé rodiny mohou volit tak, aby byly schopné zajistit své potřeby a zejména pak potřeby svých závislých dětí. Rodinná politika by dle našeho soudu měla být vedena principy solidarity i subsidiarity a participace aktérů, přičemž by měl být rovněž zohledňován princip autonomie rodiny a oceňovány fungující rodiny.

- 1 Zde autoři na základě porovnání trendu v letech 2005–2015 ukazují, že „odkládání rození dětí do vyššího věku ženy tak začíná postupně ztrácet na intenzitě.“
- 2 Úhrnná plodnost označuje počet narozených dětí na jednu ženu. Způsob výpočtu tohoto ukazatele vychází z předpokladu, že intenzita plodnosti zůstává neměnná. Novější metody výpočtu umožňují zachytit změny v časování rodičovství a eliminují tím zkreslení ukazatele úhrnné plodnosti např. tempo-adjusted total fertility rate (Bongaarts, Feeney, 2000).
- 3 „... lze chápat rodinu v nejšířším smyslu za sociální jednotku, jejímž konstitutivním znakem je soužití minimálně dvou generací v přímé příbuzenské linii (rodič-dítě) a vedlejšími znaky je plnění základních rodinných funkcí a žádoucí, nicméně nikoli nezbytné, právně institucionální zakotvení ve společnosti. Příbuzenský vztah může být výjimečně založen na právních institucích, které nejsou založeny na biologickém rodičovství (např. osvojení).“ *Národní zpráva...*, 2004, s. 10.
- 4 Lze to odvodit z celkového počtu dětí, které nemají uvedené údaje o otci v hlášení o narození a při vystavení rodného listu, více viz Němečková, Šťastná, 2016.
- 5 V rodinách se závislými dětmi by přitom na prvním místě měla stát Základní dětská práva, formulovaná v mezinárodní Úmluvě o právech dítěte (v ČR byla začleněna do právního řádu v roce 1991), vycházejí ze základních principů: odstraně-

- ní diskriminace (čl. 2), nejlepší zájem dítěte (čl. 3), právo na život, přežití a rozvoj (čl. 6), a respekt k názoru dětí (čl. 12). Tyto principy by měly být uplatňovány jak na úrovni rodiny, tak na úrovni státu (v politikách, právu atd.)
- 6 Příkladem může být jednorázová dávka SSP „příspěvek na školní pomůcky“, tzv. pastelkovně ve výši 1 000 Kč určené dětem z rodin s nižšími příjmy; platný v letech 2006 a 2007 (viz Höhne, 2008: 13).
- 7 Výpočet využívá definici chudoby dle Eurostatu, tj. za chudou je domácnost považována v případě, že její příjem na spotřební jednotku je nižší než 60 % mediánové hodnoty příjmu na celou společnost.
- 8 Zejména projekty „Nové formy denní péče o děti v České republice“, „Rodina, zaměstnání, vzdělání“
- 9 Např. projekty „Instituce, mýty a přesvědčení: Zkoumání vlivu path-dependency na soudobé diskursy péče o děti v České republice, Švédsku a Francii“, „Životní dráhy 2010“, studie Hašková, Saxonberg 2012. <http://www.soc.cas.cz/oddeleni/gender-sociologie>
- 10 Např. Válková 2016
- 11 Zájem o kratší rodičovskou dovolenou je sociálně diferencovaný, je větší např. u vzdělanějších matek, u dětí vyšších pořadí.
- 12 Ve výzkumu zájmu o otcovskou dovolenou v trvání 3–4 měsíců a s obdobnými parametry, jako má mateřská dovolená, souhlasilo 80 % dotázaných rodičů malých dětí s názorem, že v prvních letech života je nejlepším pečovatelem matka (součet ca 40 % odpovídi „určitě souhlasím“ a 40 % „spíše souhlasím“. Tento názor je uveden s druhou nejvyšší četností mezi argumenty proti otcovské dovolené těch, kteří ji odmítají.
- 13 Jejich soudobá lepší finanční dostupnost je však výsledkem velkého podílu evropského sociálního fondu na jejich financování.
- 14 Dokument „Rodinná politika pro Českou republiku, 2005“ uvádí: „V souladu s principem subsidiarity musí být rodinám ponecháno právo svobodného rozhodování o výchově a vzdělávání svých dětí. Toto rozhodování může být limitováno pouze požadavkem společnosti na minimálních standardech úrovně vzdělanosti.“
- 15 „V ČR bylo experimentálně povoleno 1. 9. 1998. Od roku 2005 je pod novým názvem individuální vzdělávání rovnocennou formou plnění povinné školní docházky na 1. stupni ZŠ a mělo by být umožněno na všech školách (celkem jde ročně téměř o 500 žáků). Od 1. 9. 2007 probíhá na pěti školách experimentální ověřování individuálního vzdělávání na 2. stupni.“ <http://www.alternativni-skoly.cz/category/domacivzdelavani/>. Ověřování bylo ukončeno v srpnu 2016 (MŠMT: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/ukonceni-programu-msmt-pokusne-overovani-individualniho>). Do roku 2016 se poskytování domácího vzdělávání řídilo dle § 41 zákona č. 561/2004 Sb. (školský zákon), kde je blíže definováno tzv. individuální vzdělávání.
- 16 „Současná legislativní úprava umožňuje individuální vzdělávání na 1. i na 2. stupni ZŠ, a to podle § 41 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění účinném od 1. 9. 2016.“ (MŠMT: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/individualni-vzdelavani>)
- 17 Periodicky se výběrová šetření na toto téma provádějí od roku 2007 (CVVM, 2016).
- Bongaarts, J., Feeney, G. *On the Quantum and Tempo of Fertility: Reply*. Population and Development Review, 2000, roč. 26, č. 3, s. 560–564.
- Ciabattari, T. *Sociology of Families: Change, Continuity, and Diversity*. Los Angeles: SAGE Publications, 2017.
- Česnuitte, V., Widmer, D., Detlev, L. *Family Continuity and Change. Contemporary European Perspectives*. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Dlouhý, J. *Vzájemné vazby systému daní a dávek v České republice*. Praha: Socioklub, 1997.
- Dudová, R. *Promarněná šance na změnu: zhodnocení reformy rodičovského příspěvku*. In Křížková, A. et al. *Práce a péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, s. 29–50.
- Dudová, R., Hašková, H. *Nastavení sociálních politik, odborný diskurs a „správná“ péče o děti - srovnání České republiky a Francie*. Fórum sociální politiky, 2011, roč. 5, č. 5, s. 8–14.
- Dudová, R., Hašková, H. *Prekérní práce pečujících žen v kontextu ekonomické krize*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2014, roč. 15, č. 2, s. 19–32.
- Frejová, M. *O rodině v českém parlamentu*. Praha: Občanský institut, 2001.
- Fučík, P., Chromková Manea, B. (eds.) *Rodičovské dráhy. Dvacet let vývoje české porodnosti v sociologické perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- Gauthier, A. H., Philipov, D. 2008. „Can Policies Enhance Fertility in Europe?“ In Vienna Yearbook of Population Research. Vienna: Vienna Institute of Demography, s. 1–16.
- Gestrich, A., Krause, J. U., Mitterauer, M. *Geschichte der Familie*. Stuttgart: Kröner, 2003.
- Hamplová, D. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007.
- Hašková, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- Hašková, H. *Načasování a kombinování práce a péče o malé děti*. In Hašková, H. (ed.) *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2014, s. 183–208.
- Hašková, H., Zamykalová, L. *Mít děti - co je to norma? Čí je to norma?* Biograf, 2006, roč. 13, č. 40–41, s. 3–53.
- Hašková, H., S. Saxonberg (eds.) *Péče o předškolní děti: boření mýtů*. Praha: Sociologické nakladatelství / Sociologický ústav. 2012.
- Hawley, D. R., DeHaan, L. *Toward a Definition of Family Resilience: Integrating Life-Span and Family Perspectives*. Family Process, 1996, roč. 35, č. 3, s. 283–298.
- Höhne, S. *Osamostatňování mladých lidí a odchod z domova rodičů*. In Kuchařová, V., Šťastná, A. (eds.) *Partnerství, rodina a mezigenerační vztahy v české společnosti*. Praha: VÚPSV, 2009, s. 11–28.
- Höhne, S. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*. Praha: VÚPSV, 2008.
- Höhne, S. *Změny v čerpání rodičovského příspěvku v demografických souvislostech*. Demografie, 2017, roč. 59, č. 1, v tisku.
- Höhne, S. et al. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV, 2010.
- Höhne, S., Kuchařová, V. *Změny finančních nástrojů rodinné politiky v letech 2006–2015 a jejich potenciál měnit natalitní chování*. Politická ekonomie, 2016, roč. 64, č. 7, 867–890.
- Chaloupková, J., Šalamounová, P. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004.
- Klimplová, L. *Nová sociální rizika a reformní trendy evropských sociálních států v reakci na ně*. Sociální studia, roč. 2010, č. 1, s. 23–43.
- Kocourková, J. 2004. *Přidávky na děti v České republice: Preference a realita*. Demografie, 2006, roč. 46, č. 1, s. 22–32
- Konopásek, Z. *Trendy sociální politiky. Od populační politiky - a jiných formálně příbuzných politik - k „politice rodinné“*. Sociologický časopis, 1991, roč. 27, č. 2, s. 144–157.
- Kreidl, M. *Dochází v ČR ke konvergenci hodnotového profilu lidí žijících v manželství a nesezdaném soužití?* Sociální studia, 2010, roč. 7, č. 4, s. 85–100.
- Kuprová, B. *Trendy mimomanželské plodnosti v České republice po roce 1989*. Naše společnost, 2015, roč. 13, č. 2, s. 35–49.
- Kuchařová, V. *Ekonomické podmínky slaďování rodiny a zaměstnání v České republice a ve Francii: Komparace se zaměřením na kontext potřeb a zájmu o službu denní péče o děti*. Praha: VÚPSV, 2013.
- Kuchařová, V. *Harmonizace rodiny a zaměstnání z hlediska národních a genderových rozdílů v ČR a SR - možnosti z pohledu rodičů malých dětí*. Fórum sociální politiky, 2012, roč. 6, č. 1, s. 2–7.
- Kuchařová, V. et al. 2014. *Rodinná politika na úrovni obcí a krajů. Principy a východiska*. Praha: VÚPSV, 2014.
- Kuchařová, V., Paloncycová, J., Janurová, K. *Zabezpečení životních podmínek dětí v rodinách*. Praha, VÚPSV, 2016
- Kuchařová, V., Pechlová, K. *Výzkum zájmu rodičů o motivační otcovskou dovolenou*. - Praha: VÚPSV, 2016.
- Leitner, S. 2003. *Varieties of Familialism. The Caring Function of the Family in Comparative Perspective*. European Societies, 2003, roč. 5, č. 4, s. 353–357. (citováno dle Sirovátka 2006b)
- Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999
- McLanahan, S. *Prohlubující se rozdíly aneb jak se vede dětem za druhého demografického přechodu*. Demografie, 2006, roč. 48, č. 2, s. 77–96.
- Mlčoch, L. *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2014.
- Mitterauer, M., Sieder, R. *The European Family. Patriarchy to Partnership from Middle Ages to the Present*. Chicago: The University of Chicago Press, 1982.
- Možný, I. *Moderní rodina: Mýty a skutečnost*. Brno: Blok, 1990.
- Možný, I. *Společnost a rodina*. Praha: Sociologické nakladatelství 2006
- Možný, I., Pakosta, P., Přidalová, M. *Declining Fertility in Europe and What Parenthood Means to the Czechs*. Brno: Masaryk University, Georgetown, 2008.
- Nešporová, O. *Rodiče a domov rodičů*. In Kuchařová, V. - Rychtaříková, J. (ed.) *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: PiF UK a VÚPSV, 2008, s. 95–103.
- Nešporová, O. *Flexibilní režim čerpání rodičovského příspěvku a slaďování rodičovství s placenou prací*. Fórum sociální politiky, 2015, roč. 9, č. 6, s. 10–18.
- Němečková, M., Šťastná, A. *Determinanty nevyplněné újady o narození otců do hlášení o narození*. Demografie, 2016, roč. 58, č. 3, 249–262.
- Neyer, G., *Family Policies and Fertility in Europe: Fertility Policies at the Intersection of Gender Policies, Employment Policies and Care Policies*. MPIFR Working Paper WP-2006-010 (2006). Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2006-010.pdf>. (česky viz Demografie č. 4, 2009)
- Nývtl, O., Šustová, Š. *Rodinná soužití s dětmi v České republice z pohledu výběrových šetření v domácnostech*. Demografie, 2014, roč. 56, č. 3, s. 203–218.
- Oujezdská, M., *Vývoj rodinné politiky ČR. Seminář „Rodina v etických otázkách dnešní doby“*, konaný v Senátu ČR, Praha, 3. 10. 2012, Brno: Národní centrum pro rodinu. 2012a.
- Oujezdská, M., *Jak zavádět rodinnou politiku na úrovni obce*. (vystoupení na semináři pro veřejnou správu, Třebíč). Brno: Národní centrum pro rodinu. 2012b.
- Oujezdská, M. *Průsečky generací - výzvy pro rodinnou politiku*. Příspěvek přednesený v Senátu PS ČR na XV. mezinárodní konferenci o rodinné politice. Květen 2016. <http://www.socialninauka.cz/texty/texty-rok-2016/prusecky-generaci-vyzvy-pro-rodinnou-politiku-marie-oujezdska.html>

Literatura

- Alan, J. et al. 1989. *Koncepce rodinné politiky*. Praha: Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce.
- Barvíková, J. *Cochemská praxe*. Šance dětem. 2016. <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-sezdravotnim-postizenim/rodina-ditete-sezdravotnim-postizenim/cochemska-praxe.shtml>

- Palonciová, J., Barvíková, J., Kuchařová, V., Svobodová, K., Šťastná, A. *Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice*. Praha: VÚPSV, 2013.
- Palonciová, J., Barvíková, J., Kuchařová, V., Peychlová, K. *Nové formy denní péče o děti v České republice*. Praha: VÚPSV, 2014.
- Palonciová, J., Šťastná, A. *První partnerská soužití českých žen a mužů a rostoucí význam kohabitací*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 2011, roč. 12, č. 2, s. 16–29.
- Palonciová, J., Šťastná, A. *Sňatek a rozchod jako dva možné způsoby ukončení nesezdaného soužití*. Demografie, 2012, roč. 54, č. 3, s. 214–232.
- Poláková, O. et al. 2003. *Projekt: Podmínky a efekty reprodukce populace a vývoje rodiny, rodinná a populační politika státu*. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- Průša, L., Višek, P., Jahoda, R. *Alchymie nepojistných dávek*. Praha: Wolters Kluwer, 2014.
- Pytlíková, M. *Rozdíly ve výši výdělků ve vztahu k mateřství a dítěti v rodině*. Praha: IDEA-CERGE, 2015.
- Rabušic, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- Rychtaříková, J. *Nechci této společnosti namloutvat, že se nic neděje*. Demografie, 1997, roč. 39, č. 4, s. 267–268.
- Sirovátka, T. (ed.). 2006a. *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2006.
- Sirovátka, T. 2006b. *Rodina a reprodukce versus zaměstnání a role sociální politiky*. In: Sirovátka, T. et al. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Boskovice: František Šalé - ALBERT, 2006.
- Sirovátka, T., Winkler, J. *Význam „nových sociálních rizik“ v současné společenské vědě*. Sociální studia, 2010, roč. 7, č. 2, s. 7–21.
- Stav české rodiny, co ji chrání a ohrožuje*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Nadace Sirius.
- Sullerotová, E. *Krise rodiny*. Praha: Karolinum, 1998.
- Šatava, J. *Dopad rozvodu na příjmy v důchodu*. Studie 6/2013. Praha: IDEA-CERGE, 2013.
- Šatava, J. *Podpora rodin s dětmi prostřednictvím daňové dávkového systému*. Studie 5/2016. Praha: IDEA-CERGE, 2016a.
- Šatava, J. *Daňový systém snižuje motivaci s menšími dětmi k práci: Doporučení a jeho vyhodnocení*. Studie 18/2016. Praha: IDEA-CERGE, 2016b.
- Thornton, A., Fricke, T. E. *Social Change and the Family: Comparative Perspectives from West, China and South Asia*. In Mayone Stycos J. (ed.). *Demography as an Interdiscipline*. New Brunswick: Transaction, 1989, s. 128–161.
- Tomeš, I. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociopress, 2001.
- Tomeš, I. *Úvahy nad současnou reformou podpory rodin*. Fórum sociální politiky, 2008, roč. 2, č. 4, s. 21–25.
- Tomeš, I. *10x o sociální politice*. Fórum sociální politiky. Mimořádné číslo. 2015
- Tuček, M. *Česká rodina v transformaci - Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1998.
- Turner, B. S. *Religion, Romantic Love and Family*. In Scott, J., Treas, J., Richards, M. (eds.): *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*. Malden a Oxford: Blackwell, 2004, s. 289–305.
- Višek, P. *Preventivní role sociální politiky*. Sociální politika, 1993, 19 (7–8): 2–4.
- Válková, J. *Rodina a rodinná politika v českém kontextu a diskurzu politických stran*. In Wichterlová, L. (ed.). *Rodinná politika II: zaměřeno na kontext změn mateřské a rodičovské dovolené a nedostupnost a legislativní změny v oblasti zařízení péče o předškolní děti*. Praha: Gender Studies, 2012.
- Válková, J. *Childcare Policy in the Czech Republic: Changing Pathway?* In 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts. Sofia: SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS, 2016. s. 789–796, doi:10.5593/sgemsocial2016HB21.
- Vohlídalová, M., Formánková, L. *Částečné úvazky v České republice: šance nebo riziko?* Fórum sociální politiky, 2012, roč. 6, č. 5, 17–21.

Prameny a data

- CVVM 2016a. *Názory občanů na vybraná opatření v rodinné politice* - únor 2016. Tisková zpráva. http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7522/f3/es160314.pdf
- CVVM 2016b. *Postoje obyvatel České republiky k novele zákona o českém školství, platbám za vysoké školy a státním maturitám* - září 2016. Tisková zpráva. http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7601/f3/or161012.pdf
- ČSÚ. *Demografická příručka 2003*. Praha: Český statistický úřad, 2004a.
- ČSÚ. *Analýza cenového vývoje, vývoje příjmů a spotřebních vydání domácností - 1993–2003*. Praha: Český statistický úřad, 2004b. <https://www.czso.cz/documents/10180/20537338/t2.pdf/60c5ff8c-c977-4d1a-a61f-60d0b58a2646?version=1.0> (s.10–11)
- ČSÚ. *Porodnost a plodnost - 2011–2015*. Praha: ČSÚ, 2016a. <https://www.czso.cz/csu/czso/porodnost-a-plodnost-2011-2015>
- ČSÚ. *Demografická příručka 2015*. Praha: Český statistický úřad, 2016b. <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>
- Datové soubory výzkumných projektů VÚPSV viz <http://www.vupsv.cz/index.php?p=projects&kateg=2&site=default> EU-SILC 2014, 2015
- Informace k předškolnímu vzdělávání dětí ve věku od 2 do 3 let v mateřské škole*. Praha: MŠMT, 2016. http://www.msmt.cz/file/39033/Koncepce_rodinn%C3%A9_politiky. Návrh projednáváný na vedení MPSV v listopadu 2016. Interní materiál.
- Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje na období 2015–2019*. Brno: Krajský úřad Jihomoravského kraje, 2014.
- Kuchařová, V., Peychlová, K. *Kolektivní zařízení a služby péče o děti v ČR: Metodika pro rodiče*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2014. http://www.vupsv.cz/sites/File/audit-clanky/def-Kucharova_Peychlova_2014_Kolektivni_zarizeni_Metodika_pro_rodice.pdf
- Hronová, M. *Inspekce: Školky nejsou na dvouleté děti připravené*. *Hospodářské noviny* 20. 12. 2016. <http://archiv.ihned.cz/c1-65562900-inspekce-skolky-nejsou-na-dvoulete-deti-pripravene>
- MPSV. *Národní koncepce rodinné politiky*. Praha: MPSV ČR, 2005.
- MPSV. *Národní zpráva o rodině*. Praha: MPSV ČR, 2004. http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf
- MPSV. *Tisková zpráva ze 4. 5. 2006*. <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2729/040506c.pdf>
- MPSV. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. Praha: MPSV ČR, 2008a.
- MPSV. *Nová dávka pro čerstvé tatínky*. Aktualne.cz, 14. 9. 2016a. <http://www.mpsv.cz/cs/27854>
- MPSV. *Rodinná politika na úrovni krajů a obcí*. Praha: MPSV, 2008. http://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf
- MPSV. *Soubor prorodinných opatření. Prorodinný balíček*. 2008. Praha: MPSV. http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf
- MPSV. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2015*. Praha: MPSV ČR, 2016b. http://www.mpsv.cz/files/clanky/28270/Statisticka_roc_z_oblasti_prace_a_SZ_2015.pdf
- MPSV. *Tisková zpráva z 19. 12. 2016c*. http://www.mpsv.cz/files/clanky/28924/TZ_-_Novinky_MPSV_v_roce_2017.pdf
- MŠMT. *Garance místa v mateřské škole už od září 2017*. MŠMT. 24. 11. 2016. <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/garance-mista-v-materske-skole-uz-od-zari-2017?highlightWords=novela>
- MŠMT. *Statistika školství*. 2013/14. <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/vykonova-data-o-skolach-a-skolskych-zarizenich-2003-04-2013>
- OECD *Family Database*. <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>
- Rodinná politika pro Českou republiku. Alternativní koncepce rodinné politiky*. Občanský Institut 17. 10. 2005. <http://www.obcinst.cz/rodinna-politika-pro-ceskou-republiku/>
- Statistika školství MŠMT*. <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/vykonova-data-o-skolach-a-skolskych-zarizenich-2003-04-2013>
- Střídavá péče není pro každého*. Rozhovor s psychologem Jiřím Novákem. Šance dětem, 2016. <http://www.sancedetem.cz/cs/o-cem-se-mluvi/stridava-peceni-pro-kazdeho-absolutne-nevhodna-je-ale-pro-dite-do-tri-let-2551.shtml>
- Veřejná správa 10/2016*. Rodiny dnes nejsou identifikovatelné podle kategorie manželství. Rozhovor. Vyšlo 18. 5. 2016. <http://www.mvcr.cz/clanek/verejna-sprava-10-2016.aspx>
- Změny v předškolním vzdělávání - povinný rok předškolního vzdělávání i vzdělávání dvouletých dětí*. MPSV 2016. <http://cosiv.cz/cs/2016/08/11/zmeny-v-predskolnim-vzdelavani-povinny-rok-predskolního-vzdelavani-i-vzdelavani-dvouletych-deti/>

Článek je výstupem Projektu *Otcovství a mateřství v kontextech trhu práce a sociální politiky* (č. 15–14736S) podpořeného GA ČR.

Autorka PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (vera.kucharova@vupsv.cz) působí jako výzkumná pracovnice Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (Research Institute for Labour and Social Affairs - RILSA), Dělnická 213/12, Praha 7, Česká republika.

Autorka Mgr. Olga Nešporová, Ph.D. (olga.nesporova@vupsv.cz) působí jako výzkumná pracovnice Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (Research Institute for Labour and Social Affairs - RILSA), Dělnická 213/12, Praha 7, Česká republika.